



Utrikesdepartementet

Mänskliga rättigheter i Pakistan 2002

1. Sammanfattning

Situationen för de mänskliga rättigheterna (MR) i Pakistan förblir dålig. Bristande rättssäkerhet, godtycklig myndighetsutövning, korruption, våld, fattigdom, diskriminering av kvinnor och andra samhällsgrupper, m.m., präglar fortsatt det pakistanska samhället. Det återstår att se huruvida de i oktober 2002 genomförda parlamentsvalen kommer att leda till att demokrati i egentlig mening införs i landet.

Militärkuppen 12 oktober 1999 innebar ett flagrant brott med den demokratiska processen i landet. De pakistanska medborgarna fråntogs den grundläggande rättigheten att fritt välja regering. Grundlagen och de parlamentariska församlingarna suspenderades. Församlingarna upplöstes i juni 2001, då general Musharraf utsåg sig själv till president.

Genom valen den 10 oktober 2002 till det nationella och de provinsiella folkförsamlingarna anser militären att man infört "verklig" demokrati och civilt styre till landet i enlighet med Högsta domstolens avgörande i maj 2000, som gav militären en treårig mandatperiod för att genomföra nödvändiga reformer för att etablera en hållbar demokrati. Valen kan inte anses ha varit rättvisa. Valprocessen var manipulerad genom att relevanta regelverk - i några fall kort före valdagen - anpassades för att säkra ett resultat i linje med det militära etablissemangets intressen. Fortsatt militärt inflytande på maktutövningen är att förvänta. Politiska partier deltog i valet utan direkta restriktioner, men de av militären indirekt stödda partierna gynnades till förfång för partier i opposition. EU:s valobservatörsmission fann i sitt preliminära omdöme att valen var mycket bristfälliga.

I april 2002 genomfördes en folkomröstning under starkt kritiserade former, med lågt valdeltagande och mer eller mindre öppen manipulering, som gav general Musharraf ett "demokratiskt mandat" till en femårig förlängning av hans självutnämnda presidentskap. Folkomröstningen och sättet att utnämna president strider mot landets grundlag från 1973. I augusti ändrades grundlagen på ett sätt

som befäster presidentens och sålunda även militärens inflytande över landets politiska institutioner - presidenten general Musharraf får rätt att upplösa parlamentet om nationella intressen så kräver, och ett potentiellt supraparlamentariskt nationellt säkerhetsråd inrättas.

Som positivt kan nämnas att militärregeringen avskaffade systemet med separata vallistor för de religiösa minoriteterna inför valen (med undantag för ahmadiyorna). Reserverade platser har inrättats för kvinnor och minoriteter i de nationella och de provinsiella parlamenten. Det förbud mot offentliga politiska möten som varit i kraft sedan mars 2000 hävdes i september 2002.

För att inrätta genuin "gräsrotsdemokrati" i landet hölls under första hälften 2001 "partilösa" val till lokala församlingar. Dessa lokala styren på distrikts- och subdistriktsnivå utnyttjades inför oktobervalen 2002 för att gynna militären närstående partier. "Gräsrotsdemokratin" har i övrigt inte tagit rot pga oklart mandat främst vad gäller maktfördelningen i förhållande till provinserna och bristande resurser.

De grundläggande problemen på området mänskliga rättigheter förblir att dödsstraff tillämpas, tortyr förekommer under polisförhör och i fängelse, och att kvinnors, barns och minoriteters rättigheter är beskurna. Religiös intolerans präglar samhället. Rättsosäkerhet och korruption är fortsatt utbredda fenomen. Godtycklig tillämpning av islamisk rätt - shari'a - leder till orättvisor mot både muslimer och icke-muslimer. Hädelselagstiftningen och s.k. hedersmord förblir särskilda problem vad gäller de mänskliga rättigheterna. Sekelgamla traditioner, som leder till diskriminering och godtycke, lever vidare. För majoriteten av befolkningen tillgodoses de sociala och ekonomiska rättigheterna bristfälligt. De sociala indikatorerna är fortsatt mycket dåliga - också jämfört med andra länder på motsvarande utvecklingsnivå.

Sekteristiskt och politiskt motiverat våld har allvarligt försämrat säkerhetssituationen i landet. En rad spektakulära terrordåd har genomförts mot kristna och shi'amuslimska institutioner och personer liksom mot utländska intressen.

De feodala strukturer som lever kvar i delar av Pakistan, liksom den omständigheten att landet alltjämt i grunden är ett klansamhälle ligger, tillsammans med den akuta bristen på adekvat utbildning, till stor del bakom orättvisorna i samhället. Den styrande klassen, trots återkommande offentliga utfästelser, visar en iögonfallande ovilja att komma tillrätta med dessa missförhållanden. Fördelningen av de tillgängliga resurserna är synnerligen obalanserad. Makten korrumpierar och viljan brister när det gäller reformer som på sikt hotar elitens privilegier. Detta gäller även militären, som är stora jordägare och näringsidkare. De konservativa religiösa gruppernas politiska inflytande har vuxit. I

parlamentsvalen blev den religiösa partiliansen MMA tredje största parti nationellt och regeringsbärande parti i North West Frontier Province (NWFP). MMM kommer även att ha betydande inflytande i andra delar av landet.

Den militära regimen har visat en medvetenhet om Pakistans problem vad gäller de mänskliga rättigheterna. Vissa åtgärder har vidtagits: dödsstraff för underåriga har avskaffats, en reform av polismakten har inletts, åtgärder mot det sekteristiska våldet och terrorismen har initierats, religiösa extremistgrupper har förbjudits, en nationell kvinnokommission har upprättats, steg har tagits för att förbättra ungdomsfängvården och en handlingsplan har antagits för att komma till rätta med barnarbete. Implementeringen av tagna beslut har dock varit mindre konsekvent.

Media, särskilt de engelskspråkiga tidningarna, är friare än under tidigare civila regeringar, men ett mått av själv censur krävs för att undvika myndighetsingripanden. Elektroniska media, inte minst den viktiga TV:n, är fortsatt statsstyrd och uppvisar i sina urdu-språkiga sändningar två motstridiga tendenser. Å ena sidan har delar av underhållningsprogrammen liberaliserats och i diskussionsprogram kan frågor beröras som tidigare varit närmast tabu. Å andra sidan styrs nyhetsprogrammen och är tendentiösa till förmån för officiella intressen.

Religiösa partier och radikala fundamentalistiska organisationer, för vilka s.k. sekulära mänskliga rättigheter är anatema (bannlysning), har sedan åttiotalet vuxit sig allt starkare. Militärregeringen har inte visat någon större beredskap att konfrontera dessa religiöst inspirerade krafter, om än ingrepp vidtagits mot de mest extremistiska organisationerna.

2. Ratifikationsläget beträffande de mest centrala MR-konventionerna

Pakistan har ratificerat rasdiskrimineringskonventionen, konventionen om avskaffande av diskriminering mot kvinnor (med reservation) samt konventionen om barnets rättigheter. Den nationella lagstiftningen och dess implementering lever dock ännu inte upp till åtagandena i barn- och kvinnodiskrimineringskonventionen, något som inte förnekas av officiella företrädare som hänvisar till svårigheterna att bryta gamla traditionsmönster. Beträffande kvinnodiskrimineringskonventionen kvarstår den omdiskuterade reservationen om att grundlagen har företräde framför konventionen.

Pakistan har inte ratificerat konventionen om medborgerliga och politiska rättigheter, konventionen om ekonomiska, sociala och kulturella rättigheter, konventionen mot tortyr samt flyktingkonventionen.

Pakistan ratificerade i augusti 2001 två ILO-konventioner: konventionen nr. 100 om jämställd lönesättning och konventionen nr. 182 om avskaffande av de värsta formerna av barnarbete. I september 2001 undertecknade Pakistan de två protokollen till barnkonventionen, protokollet mot barn i väpnade konflikter och protokollet mot barnprostitution och barnpornografi.

Inga av FN:s tematiska specialrapportörer har besökt Pakistan under 2002. Asma Jahangir, FN:s specialrapportör om summariska, godtyckliga och extrajudiciella avrättningar är pakistanska.

3. Respekten för liv, kroppslig integritet och förbud mot tortyr

Det finns inga uppgifter om s.k. "försvinnanden" eller politiska mord som sanktionerats av statsmakten under 2001.

Antalet utomrättsliga dödsfall fortsatte att minska under 2001. Enligt den ansedda MR-organisationen Human Rights Commission of Pakistan (HRCP) dödades 107 personer i sammanstötningar med polis, vilket är en minskning jämfört med föregående år. HRCP vitsordar att situationen förbättrats under de tre senaste åren. Polisen anklagas emellanåt för att fingera eldstrider med misstänkta eller efterlysta personer för att expeditivt "lösa problemet" med extremister eller brottslingar, inte minst när det gäller efterlysta terrorister (som ofta efter gripande hotar polismän, domare och familjemedlemmar med bråd död om de inte frikänns). Disciplinen inom poliskåren - särskilt i dess ledning - har förbättrats sedan militärkuppen i oktober 1999, om än stora problem återstår.

Terrorism och sekteristiskt våld förblir ett problem. HRCP uppger att minst 626 personer dödades i terrordåd eller sekteristiskt motiverade våldsdåd under 2001. Denna typ av våld har lång historia i Pakistan. Under nittioalet mördades tusentals människor i olika typer av sekteristiskt och politiskt motiverat våld. Det sekteristiska våldet kulminerade under 1994-98, för att därefter minska fram till 2001, varefter våldet återigen ökat. Mer spektakulära terrordåd inkluderar attacker mot en kyrka i Bahawalpur i oktober 2001 (18 döda), mot en shia-muslimsk moské i Rawalpindi i februari i år (10 döda), mot en kyrka i Islamabad i mars (5 döda), utanför ett hotell i Karachi i maj (14 döda), mot det amerikanska generalkonsulatet i Karachi i juni (7 döda), mot en kristen skola i Murree (6 döda) och ett kristet sjukhus i Taxila (4 döda) i augusti och en kristen ideell organisation i Karachi i september (7 döda).

Ahmadia-minoriteten drabbas icke sällan av religiöst motiverade våldsgärningar, med minst åtta rapporterade mord under 2001.

Kriminella organisationer ligger sannolikt bakom en del av det våld som rubriceras som sekteristiskt.

Utvecklingen efter den 11 september 2001 och Pakistans stöd för den internationella interventionen i Afghanistan anses utgöra en huvudsaklig orsak till att extremistiska muslimska terrorgrupper börjat angripa institutioner, inklusive kristna mål, som på ett eller annat sätt sammankopplas med eller anses representera USA och västvärlden. Det är en utbredd uppfattning att extremistiska grupper under åttio- och nittio-talet indirekt stöddes av Pakistans olika underrättelsetjänster som instrument för Afghanistan- och Kashmir-politiken liksom för att underminera de civila regeringarna under nittio-talet.

I provinserna NWFP och Baluchistan förklaras våldet främst av ofta sekelgammal rivalitet mellan olika stammar och klaner. I det av pashtuner dominerade NWFP och delar av Baluchistan har inflytande från det tidigare talibanska Afghanistan bidragit till en religiös radikaliserings (huvudsakligen i områdena nära gränsen till Afghanistan), med viss spridning också till de centrala provinserna Punjab och Sindh. Vissa s.k. koranskolor (madrassahs) i Pakistan fungerar som indoktrineringscentra för spridning av extrema religiösa budskap.

I ett tal den 12 januari 2002 utlovade general Musharraf krafttag mot extremistiska och terroristgrupper i landet. Sju organisationer klassificerades som terroristgrupper och förbjöds. I tillägg till Lashkar-e-Jhangvi (sunnī) och Sepah-e-Muhammad (shia), som förbjöds redan i augusti 2001, utökades förbudet att omfatta Sepah-e-Sahaba Pakistan (sunnī), Tehrik-e-Jafria Pakistan (shia) och Tehrik-e-Nifaz-e-Shariat Mohammadi (sunnī) samt de Pakistan-baserade Kashmir-grupperna Jaish-e-Muhammad och Lashkar-e-Taiba. En åttonde grupp, Sunni Tehreek, varslades om förbud för det fall gruppen inte upphörde med extremistisk verksamhet.

Förbudet har bara delvis genomdrivits. Drygt två tusen religiösa aktivister greps på preventiva grunder efter Musharraf:s tal, men flertalet släpptes efter kortare tid. Personer men anknytning till al-Qaida eller andra terroristgrupper (Lashkar-e-Jhangvi, Harakat-ul-Mujahedin-al-Almi, m fl) har gripits och ställts inför rätta. Med undantag för Lashkar-e-Jhangvi och Sepah-e-Muhammad tolereras dock fortsatt de övriga grupperna på förbudslistan, i tyst samförstånd om att de ska hålla en låg profil. Till exempel ingick Tehrik-e-Jafria Pakistan under det nya namnet Tehrik Millat-i-Islami Pakistan i Muttahida-Majlis-e-Amal (MMA), den valallians av religiösa partier som blev tredje största parti i parlamentsvalet i oktober. Vidare tilläts ledaren för Sepah-e-Sahaba Pakistan, Azam Tariq, trots arrest delta i valet, där han vann sin valkrets i Jhang. Azam Tariq har sedermera frisläppts. Ledarna för Lashkar-e-Taiba och Jaish-e-Mohammad har befunnit sig i husarrest under större delen av året.

En makaber företeelse är de s.k. "target killings", som är en omskrivning för mord på prominenta yrkes- och religiösa personligheter. Måltavlor för dessa mord

har främst varit shiamuslimska läkare i Karachi. Under de senaste två åren har drygt sjuttio shia-muslimska läkare mördats. Andra personer som tagits av daga på detta sätt är inrikesministern Haiders bror, ett par prominenta företagsledare, religiösa ledare för både sunni- och shiamuslimer, politiker, advokater och andra prominenta personer.

Trots förbud i landets författning och lagar använder sig pakistanska polisiära och säkerhetsstyrkor ofta av tortyr, särskilt för att pressa fram erkännanden. I HRCP:s årsrapport för 2001 beskrivs förekomsten av tortyr i häkten som fortsatt "endemisk". Fall där tortyr lett till döden har förekommit. HRCP omnämner 44 fall där gripna avlidit i polishäkte. Tortyr och övergrepp förekommer också i landets fängelser, ibland med dödlig utgång.

En polisreform är under genomförande, som bl a inkluderar utbildning om mänskliga rättigheter. Genomförandet haltar dock pga brist på resurser. Speciella polisstationer skapades 1994 för att arresterade kvinnor skulle kunna tas om hand av kvinnlig personal. De kvinnliga poliserna saknar dock i stor utsträckning adekvat utbildning och stationerna är ofta inte utrustade med fordon eller annan nödvändig utrustning.

Det finns inga uppgifter om fortsatt bruk av kedjor och fotbojor i fängelser. Vid en manifestation för mänskliga rättigheter i april 2000 lovade general Musharraf att bruket skulle förbjudas. Överrätten i Sindh-provinsen förbjöd redan 1993 användandet av fotbojor och kedjor, ett avgörande som bekräftades av Punjab-provinsens överrätt i juni 2000. Tidigare har efterlevnaden av förbudet varit bristfällig.

Piskstraffet har tagits bort utom för vissa typer av brott enligt de religiösa hudood-lagarna. I realiteten tillämpas hudood-straffen mycket sällan, om någonsin. De särskilt grymma straff som kan utdömas enligt hudood-lagarna - bl a stening, strypning och stympning - har hittills aldrig verkställts i Pakistan, om än det förekommit att folk dömts till strypning och stympning. Den man som under 1999 av en domstol i Punjab dömdes till att få ett ben amputerat fick sitt straff omvandlat till fängelse under 2000. Våren 2002 dömde en distriktsdomstol i NWFP en kvinna i till stening, men domen upphävdes av överrätt.

Det s.k. Meerwala-fallet, där en kvinna i juni 2002 dömdes till gruppvåldtäkt av ett byråd (en s.k. panchayat), var ett extremt exempel på den typ av egenmäktiga och godtyckliga "rättsskipning" som förekommer i rurala områden. Fallet väckte starka reaktioner i Pakistan och de ansvariga personerna greps och ställdes inför rätta, varav några dömdes till döden.

Skuldslaveri, s k "bonded labour", förekommer i Pakistan, framför allt i jordbruket i Sindh, i tegelbruken i Punjab och inom gruvindustrin i Baluchistan. Skuldslavarna

hålls under slaveriliknande förhållanden av jord- och fabriksägare, ofta under åberopande att skuldslaven eller hans förfäder mottagit lön i förskott. Flera enskilda organisationer verkar mot skuldslaveri, men har begränsad kapacitet att omhänderta och rehabilitera skulds-lavar, med följd att fritagna skulds-lavar ibland frivilligt återvänder till sina "ägare". Regeringen har lovat vidta åtgärder för att eliminera förekomsten av skuldslaveri, men denna avsikt har endast i begränsad omfattning omsatts i handling. En särskild aktionsplan mot skuldslaveri finns, men implementeringen är bristfällig. En speciell fond för skulds-lavar aviserades i april 2000.

Fängelseförhållandena är generellt sett mycket dåliga. Trängsel är ett stort problem. De flesta fängelser innehåller mellan två och tre gånger fler fångar än kapaciteten medger. Total kapacitet för alla Pakistans fängelser uppges vara ca. 36,000, medan antalet fångar uppskattas till omkring 84,000. Många av de fängslade personerna har inte fått sin sak prövad av domstol. Upplopp sker med jämna mellanrum i fängelserna som en konsekvens av de dåliga förhållandena. HRCP uppger att antalet kvinnor i fängelse mot slutet av 2001 uppgick till drygt 2000. Trovärdiga rapporter förekommer om sexuellt utnyttjande av kvinnliga fångar. Många kvinnor sitter fängslade på vaga grunder, ofta p.g.a. ogrundade anklagelser om sedeslöshet. HRCP rapporterar att drygt 4000 minderåriga satt fängslade i juni 2001, men att antalet minskade till omkring 3000 mot årets slut efter frisläppanden. Minderåriga utsätts icke sällan för sexuellt utnyttjande i fängelserna.

Regeringen har vid upprepade tillfällen uttryckt sitt missnöje med fängelseförhållandena. I juli 2000 trädde en ny lag om fångvård för minderåriga i kraft, enligt vilken minderåriga ska hållas i förvar i särskilda ungdomsanstalter. Genomförandet av lagen har dock brustit.

Det finns tre kategorier fängelser, beroende på vilken samhällsklass en fånge tillhör. Kategori A är lyxfängelser för prominenta och förmögna personer som tilläts ha tjänare, tv och få särskild mat. I mellankategorin B är förhållandena godtagbara och fångarnas behandling är avhängigt kapacitet att betala för egen cell, egen mat, m.m. Här återfinns de flesta utländska fångarna. Den sämsta kategorin, C, hyser "vanliga fångar". Förhållandena är mycket dåliga: trängsel, dåliga hygieniska förhållanden och undermålig mat. De flesta övergreppen sker i C-fängelser.

Vissa välbeställda jordägare och politiska partier i stamområdena gränsande till Afghanistan driver egna fängelser. Utöver dessa områden är det framför allt i Sindh-provinsen som privata fängelser förekommer.

4. Dödsstraff

Dödsstraff utdöms i Pakistan. Strafflagen föreskriver dödsstraff för bl a mord, våldtäkt, väpnat rån, sexuellt utnyttjande av minderårig, hädelse och politiska brott såsom förräderi. Enligt HRCP utdömdes totalt 591 dödsstraff under 2001 (ned från 749 under 2000 och 731 under 1999). 40 avrättningar verkställdes under året, jämfört 45 under 2000, 41 1999 och 21 1998. Amnesty International uppger att minst 50 personer dömdes till döden under 2001 samt att minst 13 personer avrättades. Antalet fångar i dödscell har ökat och uppgick vid årsslutet till omkring 5400. Dödsstraffet avskaffades för minderåriga (under arton år) den 1 juli 2000. Under det svenska EU-ordförandeskapet första halvåret 2001 tillskrevs pakistanska federala och provinsiella myndigheter med begäran om uppgift om antalet dödsdömda personer i fängelse samt antalet verkställda avrättningar. Svar erhöles inte från berörda instanser.

Inhemsk opinion mot dödsstraffet är i det närmaste obefintlig. Snarare tvärtom, det finns ett uttalat stöd för dödsstraffets tillämpning både bland samhällselit och gemene man.

Fram till 1990 hade presidenten enligt grundlagen rätt att benåda, ge uppskov, mildra, suspendera eller omvandla straff utdömda av domstolar, inklusive dödsstraff. Genom införandet 1990 av särskilda islamiska strafflagar - quisās (rätten till retaliation eller hämnd för anhöriga) och diyat (blodspengar) - tillfördes anhöriga (arvtagare, vårdnadshavare eller förmyndare) till mordoffer rätten att benåda gärningsmän, mot ersättning eller på andra grunder. Presidentens rätt att benåda kvarstår, men har fått mindre praktiskt betydelse sedan införandet av anhörigas rätt att förhandla med gärningsmän. Ett stort antal personer dömda till döden för mord har frigivits efter att kompromiss eller uppgörelse ingåtts med mordoffrets familj.

5. Rättssäkerhet

I anslutning till militärkuppen 12 oktober 1999 suspenderades grundlagen. Den kommer åter efter beslut av president Musharraf att träda i kraft i ändrad form efter delvis kontroversiella tillägg från 21 augusti 2002, när det nyvalda parlamentet och en civil regering tillträder.

Efter militärkuppen lovade general Musharraf att respektera domstolsväsendets självständighet och grundlagen i största möjliga utsträckning. Samtidigt framtogs domstolarna - genom Provisional Constitution Order No. 1 (PCO) - rätten att döma i mål mot Musharraf och interimregeringen. Domstolsväsendet kan därför inte anses vara självständigt, utan står under visst politiskt inflytande. I januari 2000 svor Pakistans seniora domare en lojalitetsed där de lovade följa militärregeringens PCO. Några domare vägrade och valde i stället att avgå medan

åter andra inte gavs möjlighet till edsgång. Även tidigare civila regeringar har utövat oegentliga påtryckningar på domare att i känsliga mål döma enligt den exekutiva maktens önskemål. Domstolarnas rättsskipning har i praktiken inte påverkats nämnvärt av militärkuppen.

Ett förmodligen allvarigare problem är att rättsskipningen försvåras av ineffektivitet, korruption, byråkrati och ett system med flera specialdomstolar vars jurisdiktioner i vissa avseenden överlappar varandra. Många jurist- och domartjänster förblir obesatta, vilket gör att personer i häkte ibland får sitta frihetsberövade under längre tid än det straff de skulle dömts till. Balanserna uppges vara enorma.

Ett växande problem utgör risken för repressalier mot domare som dömer i mål gällande tillämpning av islamisk rätt, där religiösa grupper hotar ta lagen i egna händer om ett avgörande skulle gå deras intressen emot, t ex i hädelsefall. Av tradition har kvinnor svårare än män att få sin sak prövad inför domstol.

Ett särskilt rättssystem för bekämpning av terrorism infördes av Nawaz Sharif-regeringen genom den s k Anti-Terrorism Act, som antogs i augusti 1997. Lagen kritiserades skarpt av dåvarande ordföranden i Högsta domstolen, juristkåren, press, oppositionen och aktivister för mänskliga rättigheter. Med stöd av lagen har en expeditiv rättsprocess med domslut inom högst sju dagar skapats för mål gällande terrorism, som givits en bred definition. "Den begränsade tidsramen påverkar förutsättningarna för rättvisa rättegångar negativt. Efter lagändring i augusti 2001 har lagens tillämpningsområde utvidgats till att omfatta i princip alla sorts våldshandlingar som på ett eller annat sätt kan definieras som terrorism (enligt lagtexten: "an action shall fall within the meaning of terrorism if it: (a) involves the doing of anything that causes death,...").

Med den s k National Accountability Ordinance lade militärregeringen i oktober 1999 grunden för sin då bland allmänheten populära antikorrptionskampanj. Ett antal regionala antikorrptionsdomstolar har etablerats, som utdömt hårda straff för korruption. Medan det inte entydigt kan sägas att antikorrptionslagarna missbrukats, har tillämpningen varit selektiv. Korruptionsmisstänkta politiker som lierat sig med militären har i praktiken undandragits från domstolarnas granskning medan däremot hot om åtal utnyttjats som påtryckningsmedel. Inför valen i oktober 2002 arresterades ett antal oppositionella politiker på uppseendeväckande sätt under åberopande av korruptionsmisstankar. Delar av lagstiftningen strider mot gängse rättsprinciper, t ex den omvända bevisbördan att den anklagade måste bevisa sin oskuld ("presumption of guilt"). Militären och domstolsväsendet undantas med vissa undantag från tillämpningen av antikorrptionslagstiftningen. Lagen har givits retroaktiv verkan från 1985.

Situationen kompliceras av att två parallella rättssystem finns, ett sekulärt och ett religiöst. I brottmål har den federala shari'a-domstolen (Federal Shariat Court) exklusiv jurisdiktion som överrätt i mål gällande tillämpningen de islamiska hudood-lagarna liksom rätt att döma ut lagar som bedöms stå i konflikt med islam. Shari'a-domstolens avgörande kan överklagas till Högsta domstolens shari'a-avdelning (Supreme Court Shariat Bench).

Enligt grundlagen måste all lagstiftning vara förenlig med islamisk rätt. Hudood-lagarna från 1979 kriminaliserar mord, stöld, hädelse, apostasi, äktenskapsbrott, våldtäkt utanför äktenskapets ramar, alkohol och hasardspel. De omdiskuterade dekreten benämnda *qisas* (retaliationsrätten) och *diyat* (blodspengar) ersatte 1990 ordinarie lagstiftning för mord. *Qisas*-lagen tillämpas inte i praktiken, men har inte heller upphävts. Vad gäller *diyat*-institutet, innebär det att förmögna och inflytelserika personer kan slippa straff genom att betala kompensation till offrets familj.

Ett godtyckligt och informellt system av rättsskipning enligt shari'a och stamtraditioner tillämpas i stora delar av de västra gränsområdena, där pakistanska statsmakten endast har begränsad kontroll (enligt lag är dessa stamområden autonoma i rättsligt hänseende, med följd att pakistansk lag viker för lokal sedvanerätt). Stamäldste eller andra ledare ansvarar för rättsskipningen. Sedvanerätten tillämpar bl a principen om kollektivt ansvar, vilket medför att hela familjer och ibland byar bestraffas för brott som en förrymd släkting utfört. Bland straffen förekommer rivande av hus, böter, spöstraff, vandring på glödande kol samt avrättning, ofta genomfört av offrets familj. Ett betydande element i detta uråldriga rättssystem är rätten till hämnd när en man anser att hans heder kränkts. Oftast gäller den påstådda kränkningen kvinnor eller land, och resulterar i många fall i våldsamheter och dödsskjutningar.

I rurala områden i Punjab och Sindh förekommer en traditionell form av rättsskipning där byråd, s.k. panchayat, ansvarar för rättvisan, som präglas av självsvärd och rättsvidrighet. Det ovan citerade s.k. Meerwala-fallet är ett extremt exempel på egenmäktig rättsskipning.

En svag ombudsmannainstitution existerar. I den mån brott mot mänskliga rättigheter anmäls sker det oftast via enskilda organisationer aktiva inom området mänskliga rättigheter.

Straffbarhetsålder för barn är sju år. För barn mellan 7-12 år avgör domstolen om barnet i fråga ska anses vara vuxen eller inte. Barn äldre än tolv år jämföras med vuxna i straffbarhetshänseende, om än de enligt den nya ungdomsbrottslighetslagen inte får placeras i vanliga fängelser.

6. Personlig frihet

Godtyckliga frihetsberövanden förekommer, dock i mindre omfattning efter det militära maktövertagandet. Godtyckliga gripanden för att pressa pengar från anhöriga inträffar.

Personer som misstänks hota den allmänna ordningen eller utgöra en säkerhetsrisk kan gripas på preventiva grunder under upp till 90 dagar. För vanliga brott gäller 24 timmar i häkte utan domares beslut, som kan förlängas till 15 dagar om kvarhållande bedöms som nödvändig för brottsutredningen. Enligt lagen måste rättegång inledas inom 30 dagar från gripandet. Regeln följs sällan.

I ett avgörande 24 april 2001 ogiltigförklarade Högsta domstolen delar av anti-korruptionslagen, bl a rätten för den särskilda korruptionsmyndigheten att frihetsberöva misstänkta i nittio dagar utan domstolsbeslut.

Massarresteringar av drygt 2000 medlemmar i extremistiska religiösa organisationer ägde rum i januari 2002 under åberopande av preventiva skäl. Flertalet frisläpptes inom den maximalt tillåtna kvarhållandetiden på nittio dagar. Under senhösten 2001 arresterades flera ledare för religiösa partier under åberopande av olika skäl, nationell säkerhet, preventiva grunder, m.m. Gripandena skedde i samband med inhemsk opposition mot Pakistans stöd för den amerikanskledda koalitionen mot terrorism krigföring i Afghanistan. Flertalet frisläpptes under våren. En del av dessa personer har sedermera invalts i det pakistanska parlamentet.

De flesta medborgare kan resa fritt inom och utom landet, men restriktioner finns. Reseförbud inom landet har tillämpats för att hindra politiskt oppositionella och religiösa ledare från att delta i mötesaktiviteter. Det är förbjudet att resa till Israel. Statligt anställda och studenter måste ansöka om tillstånd för utrikes resor ("non-objection certificate").

Eftersökta brottslingar uppförs på en speciell lista (Exit Control List) över personer som är förbjudna att lämna landet. På listan, som kontrolleras av militären, figurerar även affärsmän, politiker och andra som misstänks för korruptionsbrott. Antalet affärsmän och politiker med reseförbud minskade avsevärt under 2001. Inget domstolsutlåtande krävs för registrering. Lahore High Court har förklarat utresekontrollistan grundlagsstridig, vilket inte inverkat på förekomsten av listan. Militärregeringen har gjort bruket av utresekontrollistan mer transparent genom att individer som tas upp informeras i förväg.

7. Strafffrihet

I den "provisoriska konstitutionella ordning" som proklamerades efter militärkuppen 1999, vilken suspenderade grundlagen, fastslogs att inga domstolar i

Pakistan ska ha rätt att pröva general Musharraf eller annan person som utövar makt å hans vägnar.

Sedan militärkuppen vidtas fler rättsliga ingripanden mot poliser och andra myndighetspersoner som begått övergrepp. Detta beskrivs som en viktig del av regeringens ansträngningar för att få bukt med korruption och maktmissbruk. En reform av polisväsendet inleddes 14 augusti 2001, då bl a en ny polislag annonserades. Reformen inkluderar förbättring av polisutbildningen, som bl a ska omfatta utbildning om mänskliga rättigheter. Polisövergrepp har hittills normalt resulterat i disciplinstraff i form av förflyttning eller avsked, medan ett mindre antal ställts inför rätta och dömts.

Gärningsmän går ofta fria i fall av den typ av mord som kallas för hedersmord. Om de skyldiga grips resulterar det sällan i allvarliga påföljder, trots att överväldigande bevis ofta finns och ibland frivilliga erkännanden. Genom att islamisk rätt (quisas) tillåter brottsoffers målsmän och anhöriga att välja mellan hämnd och förlåtelse, har familjemedlemmar som anstiftat mord möjlighet att förlåta gärningsmän, som också tillhör släkten.

8. Yttrande- och mediafrihet, m.m.

Yttrandefriheten är grundlagsstadgad, med undantag för kritik av islam, landets författning, militären och rättssystemet. Hädelse av profeten Muhammed kan leda till dödsstraff, medan hädelse av koranen är belagt med livstids fängelse.

Regeringen kan ekonomiskt påverka tidningar genom offentlig annonsering och tillgången på skattefritt tidningspapper. Den privatägda pressen är trots vissa påtryckningar från offentligt håll livlig och relativt frispråkig med utrymme för genuin samhällskritik och debatt. Detta gäller särskilt den engelskspråkiga pressen. Kritik av regeringen är vanlig, medan vedertagna politiska, historiska och kulturella värderingar sällan öppet ifrågasätts. Journalister tillämpar i regel en viss grad av självcensur när det gäller frågor om nationell säkerhet, Kashmir och Pakistans status som kärnvapenmakt. Direkt censur tillämpas vanligtvis endast för sådant som betraktas som obscen eller på annat sätt religiöst stötande.

Enligt journalister har pressfriheten paradoxalt nog förbättrats sedan militärkuppen. De mer eller mindre öppna påtryckningar och hot som Sharif-regeringen använde sig av tillämpas inte längre. Kommenterande artiklar kritiska mot militärregimen och general Musharraf trycks regelbundet. Indikationer finns om en trend mot ökad mediakontroll. Toleransen är lägre vad gäller mot militären särskilt kritiska nyhetsartiklar. Journalister uppger att de eller ansvarig utgivare emellanåt blir kontaktade av seniora statstjänstemän som påpekar att en viss artikel ansetts vara skadlig för landets säkerhet. Det har inträffat att ägare eller ansvarig

utgivare uppmanats eller indirekt tvingats avskeda kritiskt sinnade journalister. Ett uppmärksammat fall gällde en av redaktörerna för dagstidningen The News, Shaheen Sehbaï, som begärde avsked från tidningen i protest mot påtryckningar från offentligt håll. HRCP noterar i sin årsrapport att påtryckningarna mot självständiga media ökar, bl a har ett antal urdu-språkiga tidskrifter stängts eller hotats med stängning.

Nya förordningar antagna i september 2002 om förtal, etablerandet av en pressnämnd och registrering av tryckta media har väckt oro i mediakretsar för att de kan komma att utnyttjas för att inskränka det fria ordet. I slutet av september antogs en lag om informationsfrihet, som i viss utsträckning anses minska risken för "missbruk" av förtalsförordningen. I lagen görs dock svepande inskränkningar i allmänhetens rätt att få del av offentliga handlingar.

TV och radio är statskontrollerade, med undantag för några privata radiokanaler och en halvprivat TV-kanal. Nyheterna följer uteslutande regeringens linje. Förutom radio och TV gäller detta även den statliga nyhetsbyrån. Tillgången till internationella TV-kanaler har ökat genom fler parabolantennor och privata kabel-TV-bolag. Vissa inskränkningar har gjorts vad gäller utsändningen av indiska nyhetsprogram. Den nya regeringen går en balansgång genom att uppmuntra tillgången till ett privatägt, bredare och internationellt TV-utbud, samtidigt som man försöker lugna religiösa partier som anklagar de privata kanalerna för osedlighet. Religiösa grupper har i delar av landet slagit sönder TV-apparater, förbjudit paraboler och tvångsstängt videouthyrningsfirmor.

Det är tillåtet att importera böcker, men utländska böcker måste passera censuren innan de kan tryckas i Pakistan. Litteratur och konstverk är i allmänhet fria, medan filmer censureras.

Den f n suspenderade konstitutionen garanterar föreningsfrihet, med vissa undantag: hot mot rikets säkerhet, den allmänna ordningen och moralen. Religiösa grupper har hotat och trakasserat enskilda organisationer (s.k. NGO:s) i synnerhet kvinnorättsorganisationer, utan ingripande från polisen. Det religiösa partiet Jamiat-e-Ulema Islam, som finns representerat i det tillträdande federala parlamentet, ledde under våren 2001 en kampanj mot kvinnorättsorganisationers verksamhet i NWFP, under agitation att enskilda organisationer sprider obscena och mot islam stridande budskap. Andra religiösa partier uppvisar en ambivalent inställning till enskilda organisationer.

Det i mars 2000 införda demonstrationsförbudet hävdades 1 september i år. Förbudet, som främst gällde politiska demonstrationer och möten utomhus, tillämpades på ett selektivt och diskriminerande sätt. Religiösa partier och organisationer tilläts vid flera tillfällen hålla politiskt laddade stormöten utomhus, medan oppositionspartierna förhindrades hålla allmänna möten. Regimtrogna

partier - PML-Q och andra - fick en liknande förmånlig behandling. Politiska möten och demonstrationer som hållits utan föregående tillstånd har emellanåt stoppats med våldsamma polismetoder. Inför valkampanjen inskränktes genom statligt beslut valkommissionens uppförandekod, vilket bl a innebar förbud mot s.k. processioner, som är ett traditionellt inslag i det politiska livet.

Rätten att bilda fackföreningar är beskuren för offentligt anställda. Lantarbetare saknar rätt att strejka och teckna kollektivavtal. Endast tio procent av landets industriarbetare (och endast tre procent av landets totala arbetskraft) är fackligt anslutna. Det utbredda bruket av säsongarbetare hindrar fackföreningarnas möjligheter att förbättra arbetsförhållandena. Strejkrätten är i praktiken beskuren för alla kategorier arbetare. En lärarstrejk hösten 2002 ledde på sina håll till våldsamma polisingripanden. Ett förbud finns mot studentföreningar, men tillämpas inte på radikala religiösa studentgrupper vid universiteten.

Pakistan är en islamisk republik och 97 procent av befolkningen är muslimer. Enligt grundlagen måste alla lagar stå i överensstämmelse med islam, en princip som den militära regeringen nyligen bekräftat. Muslimer tillåts konvertera, men det är inte tillåtet att missionera bland muslimer. Enligt grundlagen ska alla människor ha rätt att fritt utöva sin religion, men i själva verket är detta ofta förenat med förhinder för icke-muslimer. Samhällstrenden förefaller gå i riktning mot ökad religiös intolerans.

En godtycklig och diskriminerande tillämpning av hädelselagstiftningen (artikel 295 Criminal Procedural Code) bidrar till att inskränka religionsfriheten. Enligt officiella källor pågick i januari 2001 122 hädelsemål inför landets domstolar - exkl provinsen Sindh. I nittio av fallen riktades åtalen mot muslimer och i 32 fall mot icke-muslimer, främst ahmadior och kristna. En federal minister uttalade förra året att 232 hädelsefall identifierats, varav 30 skulle gälla icke-muslimer. Tillförlitlig statistik finns inte över antalet blasfemifall. Två MR-organisationer uppger dock att antalet blasfemifall har minskat.

Flera blasfemi/hädelsefall har uppmärksammats. Fallet gällande den muslimske akademikern Dr Younas Sheikh, som i mitten av augusti 2001 på mycket godtyckliga grunder befanns skyldig till blasfemi av en domstol i Rawalpindi, har ännu inte avgjorts av högre instans. Dödsdomen mot den kristne Ayub Masih ogillades i augusti i år av Högsta domstolen.

Kritik från internationella och inhemska organisationer mot den godtyckliga tillämpningen av blasfemilagen har hittills varit resultatlösa. Hädelsebrottet är belagt med dödsstraff om hädelsen gäller profeten Muhammed. Hittills har ingen person avrättats för hädelsebrott i Pakistan (gängse procedur är att domen så småningom omvandlas till livstids fängelse, vilket kan innebära upp till femton år i fängelse). Hädelse av koranen eller av islam bestraffas med fängelse.

Blasfemilagens krav på bevisföring är mycket svaga, vilket lett till missbruk av lagen genom falska anklagelser.

General Musharraf tillkännagav 21 april 2000 åtgärder för att försvåra missbruket av hädelselagstiftningen genom ändrade procedurregler. Efter stark kritik från religiöst håll drogs de tämligen blygsamma ändringsförslagen tillbaka.

De religiösa minoriteterna fruktar att den islamiska lagstiftningen och religiöst konservativa grupper strävan att islamisera samhället ska inskränka deras grundlagsstadgade rättigheter ytterligare. Muslimska partier, grupper och enskilda mullor behåller sitt förhållandevis stora politiska inflytande. Efter den religiösa partialliansen MMA:s framgångar i parlamentsvalen i oktober förutses ett ökat religiöst inflytande i vissa frågor.

9. De politiska institutionerna

Pakistan parlamentariska system har varit suspenderat sedan militärkuppen 1999. Enligt den ursprungliga grundlagen från 1973 ska landet vara en islamisk republik med ett parlamentariskt federalt system. Statschef är presidenten, som väljs av ett elektorat bestående av de två kamrarna i det federala parlamentet samt medlemmarna i provinsförsamlingarna. Presidenten utses för en femårig mandatperiod. Det lagstiftande makten finns i det federala parlamentet, som består av nationalförsamlingen och senaten. Nationalförsamlingen väljs för en femårig mandatperiod i direkta val och senaten i indirekta val av provinsförsamlingarna. Presidenten utser premiärminister, som ska vara en person som åtnjuter parlamentets förtroende. Formellt ligger enligt den ursprungliga grundlagen den exekutiva makten hos presidenten, som dock ska agera i enlighet med förslag från premiärministern och regeringen.

Det politiska systemet sattes ur spel i och med militärkuppen 12 oktober 1999. Grundlagen suspenderades liksom det federala och de provinsiella parlamenten. General Musharraf utnämnde sig själv till "Chief Executive" och bildade en till skenet civil regering. Den 20 juni 2001 utnämnde general Musharraf sig själv till president. Samtidigt upplöste generalen de parlamentariska församlingarna. En särskild folkomröstning i april 2002, vars höga valdeltagande 56 procent är allmänt ifrågasatt, utnyttjades för att legitimera Musharraf's presidentskap.

Parlamentsvalen hölls den 10 oktober 2002 till den federala nationalförsamlingen och de provinsiella parlamenten. I november ska indirekta val till senaten hållas. Samtliga politiska partier av betydelse deltog i valen, inklusive de i opposition mot militären. De av militären indirekt och direkt stödda partierna gynnades till förfång för partier i opposition. Kriterierna för valbarhet ändrades inför valet, då krav på akademisk examen motsvarande fil.kand infördes. Genom detta krav exkluderades ca. 97 procent av befolkningen från valbarhet och de politiska partierna fick i hast

revidera sina kandidatlistor. Andra regeländringar diskvalificerade kandidater som försummat att betala energiräkningar, förbjöd personer att inneha premiärministerposten mer än två gånger (riktat mot Nawaz Sharif och Benazir Bhutto). I vissa fall diskvalificerades potentiella kandidater för att dem närstående personer häftade i skuld eller upptagit, men ej betalat tillbaka lån, etc.

Inför parlamentsvalen gjorde militärregimen i augusti 2002 vissa ändringar i grundlagen, som i praktiken stärker militärens kontroll över den politiska makten. Bland dessa kan följande noteras. Presidentmakten stärks genom att presidenten får rätt att upplösa parlamentet även mot premiärministerns vilja om nationella intressen så kräver. Vidare inrättas ett nationellt säkerhetsråd, som potentiellt kan bli en supraparlamentarisk institution där militären har sista ordet. Presidentens beslutsrätt i vissa utnämningsfrågor, bl a högre militärer, stärktes genom att han inte behöver inhämta regeringschefens uppfattning. Dessutom ökades antalet parlamentsledamöter i nationalförsamlingen, från 207 platser till 342 inklusive 60 reserverade för kvinnor och 10 för icke-muslimer. Parlamentariker som byter parti under pågående mandatperiod riskerar diskvalificering från parlamentet. De lokala församlingar som valdes under första halvåret 2001 ges grundlagsstatus. Rösträttsåldern sänktes till 18 år. Det bör även uppmärksammas att vissa lagar ändrats efter valdagen, bl a vad gäller tillsättandet av de reserverade platserna, valbarhet till senaten, etc.

Som positivt kan omnämnas att militären avskaffade systemet med separata vallistor för de religiösa minoriteterna (med undantag för ahmadiorna).

Traditionellt röstar betydligt färre kvinnor än män - framförallt i stamområdena ("Tribal Areas"), bl a till följd av hot om repressalier mot röstande kvinnor från stamledare. Kvinnor är starkt underrepresenterade i det politiska livet. Tre kvinnor innehade ministerposter i Musharrafs avgående regering. Medvetna ansträngningar har gjorts för att öka kvinnors politiska deltagande på nationell, provinsiell och lokal nivå. Enligt det preliminära valresultatet valdes tolv kvinnor till nationalförsamlingen i de senaste valen (272 direktmandat), vilket tillsammans med de reserverade platserna gör att 72 av 342 platser i nationalförsamlingen hålls av kvinnor. Reserverade platser för kvinnor finns även i senaten, de provinsiella och lokala församlingarna.

10. Rätten till arbete och relaterade frågor

Av staten initierad eller sanktionerad arbetsrättslig diskriminering förekommer inte, men p.g.a. socioekonomiska faktorer som utbredd fattigdom, hög analfabetism och allmänt låg utbildningsnivå, stark traditionsbundenhet, m.m., diskrimineras i praktiken kvinnor och i vissa avseenden religiösa minoriteter i arbetslivet. Kvinnor från den lilla grupp som samhällseliten utgör kan förvärvsarbeta utan hinder, om än många väljer att inte göra det, medan kvinnor i

genomsnittsfamiljen inte förvärvsarbetar. Det är dock vanligt att kvinnor arbetar inom jordbruket. Pakistan ratificerade i augusti 2001 ILO:s konvention om lika lönesättning för kvinnor och män, men det lär ta tid att omsätta jämställdhetsprinciperna i praktisk handling.

Förhållandena på pakistanska arbetsplatser är med svenska mått mått dåliga. En genomsnittlig arbetare uppbär en lön på några hundra kronor i månaden. Officiellt gäller 48 timmars arbetsvecka, men någon fungerande arbetsinspektion finns inte. Barnarbete förekommer. Som redan nämnts finns fackföreningar, men möjligheterna att bedriva facklig verksamhet är beskuren. Tvångsarbete förekommer i form av skuldlaveri.

11. Rätten till bästa uppnåeliga hälsa

Medellivslängden i Pakistan har visserligen stigit från 49 år 1970 till 64 år 1997, men fortfarande har endast hälften av befolkningen tillgång till tillfredsställande hälsovård. Drygt tjugo procent av befolkningen har inte tillgång till rent vatten och strax under hälften saknar tillfredsställande sanitär utrustning (toalett, avlopp). Knappt 1% av BNP satsades under 1996-1998 på hälsosektorn. Utgiftsanslaget har ökat något under de två senaste åren.

De resurser som satsas utnyttjas ineffektivt. Det är inte ovanligt att sjukhus saknar såväl läkare som mediciner och annan utrustning. Stora delar av befolkningen, även i städerna, förlitar sig på kvacksalvare, traditionell medicin och örter för behandling.

12. Rätten till utbildning

Endast runt 40 procent av en befolkning om sannolikt 150 miljoner (officiella företrädare uppger befolkningsantalet vara 143 miljoner, medan UNICEF:s uppskattning är 152 miljoner) är läskunnig, enligt de mest enkla kriterier. Vissa menar att andelen analfabeter uppgår till 70 procent av befolkningen. Drygt 73 miljoner av invånarna är under 18 år, varav 50 miljoner i skolåldern 5-18 år. Av dessa har bara hälften tillgång till rudimentär grundskola. Tre fjärdedelar av den vuxna kvinnliga befolkningen är illiterat.

Det finns ingen federal lag om obligatorisk skolgång. Av provinserna har endast Punjab och NWFP infört sådana lagar, som dock implementerats bristfälligt. Antalet skolor och lärare är långt ifrån tillräckligt, barn måste arbeta för att hjälpa till att försörja sina fattiga familjer och feodala jordägare (som i många fall har stor politisk makt) har ringa intresse av att deras arbetare utbildas. Kvaliteten på undervisningen vid de statliga skolor som finns är dessutom dålig.

I Sydasien är det endast Afghanistan som har en lägre andel skolgående flickor. Runt en fjärdedel av landets flickor i grundskoleålder går i skolan - på landsbygden är siffran knappt 2%.

Det är oklart hur stor andel av landets BNP som går till utbildningssektorn. Uppskattningar för de senaste fem åren rör sig dock mellan 1,5% och 2,7% av BNP.

Många skolor existerar bara på papperet och trots officiella ingripanden har många skolor i landet inga eller mycket få elever, s k "ghost schools". Lärarna är ofta frånvarande och många av dem saknar adekvat utbildning.

Medvetandet om mänskliga rättigheter är begränsat. Utländska påtryckningar, medias ökade bevakning och enskilda organisationers aktiviteter har bidragit till en viss ökad medvetenhet. Militärregeringen lanserade 21 april 2000 en folkbildningskampanj för att förbättra allmänhetens medvetenhet vad gäller mänskliga rättigheter och år 2000 utnämndes till Pakistans "Year of Human Rights and Human Dignity".

13. Rätten till en tillfredsställande levnadsstandard

Den absoluta fattigdomen i Pakistan har under de senaste tio åren ökat. Av en uppskattad befolkning på omkring 150 miljoner lever drygt 50 miljoner under fattigdomsstrecket (= en USD om dagen). Förmodligen står orsakerna att finna i den underutvecklade utbildningssektorn, höga befolkningstillväxten (strax under tre procent) samt de feodala strukturerna i delar av landet. Svaga samhällsinstitutioner, bristande demokrati, korruption och ointresse hos landets byråkrati för att förbättra läget för de mänskliga rättigheterna i landet bidrar till att hindra Pakistans utveckling.

Arbetslöshet och undersysselsättning är betydande.

Bristen på fullvärdigt boende är stor. Många fattiga bor i s k "katchi abadis", olagliga - men ofta tolererade - bösättningar med till största delen lerhus. I Karachi uppskattas 30% av befolkningen, ca 5 av 14 miljoner, bo i katchi abadis. Regeringen har på sistone vidtagit åtgärder - om än otillräckliga - för att göra dessa områden lagliga och för att avhjälpa bostadsbristen genom att bygga nya och billiga hus. I sammanhanget bör noteras att landsbygdsbefolkningen är betydligt större än stadsbefolkningen.

Inkomstfördelningen i landet är mycket ojämn, inte minst p g a de feodala strukturerna.

Drogmissbruk är ett växande problem. Barn används ofta som narkotikasmugglare och många leds in i missbruk vid tidig ålder.

Kvinnor har genomgående betydligt sämre tillgång till utbildning, hälsovård, mat och arbete. De icke-muslimska religiösa minoriteterna har i allmänhet sämre ekonomiska och sociala förutsättningar än det muslimska folkflertalet. Icke-muslimer diskrimineras på arbetsmarknaden, bl a förhindras de inneha högre poster inom offentlig sektor och militären.

Ett betydande antal flyktingar finns i landet. Uppskattningsvis 1,5 miljon afghaner finns kvar och lever inte sällan under mycket dåliga förhållanden. Därtill kommer ett stort antal andra utlänningar, som burmeser, sri lankeser, bangladeshier, etc.

OLIKA GRUPPERS SITUATION

14. Kvinnans ställning

Kvinnans underordnade och ojämlika ställning inom det pakistanska samhället är djupt rotad i traditioner och kan i stora delar av landet summeras i uttrycket "Kor ya Gor" - hemmet eller graven. Redan från födseln är det kvinnliga könet, diskriminerat: flickor är ofta oönskade och barnadödligheten är långt högre än bland pojkar. Kvinnans situation är i Pakistan, främst inom de fattigare samhällsklasserna, men också inom medel- och överklass, utsatt. Landets myndigheter tillmäter i sak kvinnans situation föga prioritet.

Analfabetismen bland vuxna kvinnor uppskattas till drygt 70 procent, jämfört med 40 procent bland män. Av 272 allmänna platser (direktmandat) i den federala nationalförsamlingen vann kvinnor tolv platser i de senaste valen enligt preliminära valresultat. Sammantaget med de 60 platserna reserverade för kvinnor kommer det totala antalet kvinnor i församlingen att uppgå till 72 av sammanlagt 342 platser. I de provinsiella församlingarna visar preliminära resultat att kvinnor vunnit 6 av 297 direktmandat i Punjab, 4 av 130 i Sindh, ett av 99 i NWFP och ett av 51 i Balochistan. Till direktmandaten tillkommer sammanlagt 128 reserverade platser för kvinnor i de provinsiella församlingarna, 66 i Punjab, 29 i Sindh, 22 i NWFP och 11 i Balochistan. Av den yrkesverksamma befolkningen uppskattades år 2000 21 procent vara kvinnor, medan 4,3 procent av administrativa och chefspositioner besattes av kvinnor.

Shari'alagstiftningen och den ofta konservativa tolkningen av denna gör att kvinnor diskrimineras vid t ex arv och skilsmässor. I brottmål är en kvinnas vittnesmål mindre värt än en mans. En kvinna som utsatts för våldtäkt riskerar att åtalas för äktenskapsbrott enligt de s.k. hudood-lagarna. Detta gör att många kvinnor avstår från att anmäla våldtäkter. Ett annat missförhållande är att en muslimsk man inte kan dömas för

våldtäkt enligt hudood-lagarna om de enda vittnena är kvinnor. Likaså kan inte en muslimsk man dömas för våldtäkt om de enda vittnena är icke-muslimer. Våldtäkt inom äktenskapet accepteras. På den skam som våldtäkt associeras med anmäls endast en bråkdel av alla utförda övergrepp.

Icke-muslimska kvinnor är särskilt utsatta för sexuella övergrepp och polisen vidtar sällan några åtgärder för att arrestera förövarna. I vissa fall är poliser direkt inblandade i övergreppen. Tvångskonvertering - ofta i syfte att ingå ett tillfälligt äktenskap - förekommer.

Problemet med s.k. hedersmord („karo kari" i Sindh) växer. Antalet hedersmord ökar nationellt och sedvänjans utbredning växer geografiskt. Under 2000 uppskattades minst tusen personer ha mördats av "hedersskäl". HRCP registrerade 2001 379 hedersmord i provinsen Sindh och 227 i Punjab, men tillägger att det reella antalet mord sannolikt var vida högre. En annan MR-organisation, Lawyers for Human Rights, har under perioden januari-augusti 2002 registrerat 549 fall av hedersmord som omnämnts i media.

Regeringen har vid upprepade tillfällen utlovat krafttag mot sedvänjan att mörda kvinnor av s.k. hedersskäl och stipulerat att hedersmord ska behandlas som mord av rättsliga myndigheter. En särskild lag mot hedersmord har diskuterats. Inga förbättringar har skett ännu.

Denna tradition, enligt vilken en familj har rätt att mörda en man eller kvinna utan rättslig prövning om de misstänks ha otillåtna relationer, lever vidare framför allt på landsbygden i Sindh och Punjab. Överhuvudtaget är en kvinnas position mycket utsatt. Hon löper risk att anklagas för omoraliskt beteende om hon ens samtalat eller umgås med andra män än hennes allra närmaste släktingar.

Kvinnor faller ofta offer för våldsbrott, såväl ute i samhället som i hemmet. Inofficiella undersökningar visar att över 80 procent av alla kvinnor på något sätt misshandlas i hemmet. Brännskador från köksspisar är vanliga. I det stora flertalet fall rör det sig inte om olyckor, utan om avsiktliga försök att skada eller döda kvinnan. Ofta är det mannen eller någon i hans familj som är missnöjd med hemgiften eller misstänker att kvinnan varit otrogen. Antalet "spisincidenter" är svårt att uppskatta. Få män anmäls och ännu färre döms för övergreppen.

En ökande trend med fall där kvinnor lemlästas med frätande syror kan skönjas. Flera fall har uppmärksamats där kvinnor, som av någon anledning väckt mäns missnöje, fått syra kastat i ansiktet, som blivit bortfränt. Denna "sedvänja" sägs vara särskilt vanlig i södra Punjab.

Polisiära och rättsliga myndigheter förblir relativt okänsliga för våld mot kvinnor. Det tillhör undantagen att domstolar dömer till en kvinnas fördel, inklusive i fall

av grov misshandel eller våldtäkt. Att kvinnans liv kan vara i fara påverkar inte de rättsvårdande instansernas attityd. Konsekvensen blir att kvinnor vars liv är i fara pga våldsamma män eller familjemedlemmar inte kan förvänta sig stöd eller rättvisa om de anmäler sina makar eller släktingar till polisen. Den entydiga bedömningen från ett flertal MR- och kvinnorrättsaktivister är att polis och domstolars reflexiva gensvar i fall av kvinnomisshandel är att beteckna det hela som en "familjeangelägenhet" som kvinnan uppmanas söka lösa inom ramen för familjen.

Traditionella värderingar gör att kvinnor normalt inte kan påräkna stöd från sina egna familjer om de misshandlas av en äkta make. Att en dotter vill separera eller skilja sig uppfattas som en skam för kvinnans familj, som hellre i många fall tar henne av daga eller tvingar henne att återvända till maken än att ge henne stöd.

Socio-ekonomiska faktorer spelar stor roll. En återvändande dotter innebär i fattiga miljöer utgifter för familjen, som man hellre ser att maken tar ansvar för. Har en familj lyckats bli av med en dotter genom att betala erforderlig hemgift, vill man ogärna se denna "investering" gå förlorad genom att kvinnan skiljer sig.

Nödlidande kvinnors tillgång till rättshjälp från advokater och kvinnorrättsorganisationer är minimal. Det finns endast ett fåtal ideella organisationer som har kapacitet att bistå kvinnor med anmälningar om våld och övergrepp och samtidigt ge kvinnorna det moraliska och sociala stöd som behövs. Det finns inga statliga institutioner som erbjuder rättshjälp för kvinnor i nöd. Däremot finns det i de flesta städer s.k. kriscenter (Family Crisis Centers), som erbjuder viss hjälp med rådgivning och hänvisning till kvinnohus.

Utsikterna för en kvinna att få polisskydd mot en misshandlande make är ringa. Den enda möjligheten är att skriva in sig vid ett statligt eller privat kvinnohus. Polisen uppges föra förteckning över de kvinnor som av skyddsbehov sökt tillflykt till kvinnohusen, som i allmänhet har både polisbevakning och beväpnade privata vakter. Kvinnohusen betecknas som "normalt säkra", men skyddet upphör om kvinnan vistas utanför kvinnohusen.

Tvångsgiftermål förekommer. Av Pakistans grundlag följer att ingen kan tvingas in i giftermål, men denna legala rättighet har i praktiken varit av underordnad betydelse. En positiv trend är att pakistanska domstolar i ökande utsträckning varit villiga att döma till kvinnans fördel i fall om tvångsgiftermål. Frågan är om under behandling av Högsta domstolen, som med prejudicerande verkan förväntas bekräfta kvinnors självständighet i detta avseende. Betecknande är dock att den federala religionsministern i uttalande sagt att han "personligen är emot att kvinnor gifter sig mot sina föräldrars vilja". Detta till trots tycks trenden i Pakistan gå mot frivilliga giftermål, även i traditionellt konservativa familjer.

Kvinnor har små möjligheter att styra sina liv. Det är mycket vanligt att unga flickor gifts bort på traditionsenligt sätt i arrangerade äktenskap, också mot sin vilja och med betydligt äldre män. Efter giftermålet är kvinnan i allmänhet helt utlämnad till mannen och hans familj. För att förhindra att familjens egendom splittras hindras vissa kvinnor från att gifta sig: de hålls isolerade i hemmen och anses vigda med koranen. Skilda kvinnor har låg status och riskerar att förlora vårdnaden om sina barn.

En kvinna som vägrar gifta sig med av familjen utvald person har små möjligheter att få skydd av polisiära eller andra myndigheter. Den enda tillflyktsorten för kvinnor utan medel är ovan nämnda kvinnohus och rättshjälpsorganisationer.

Handel med kvinnor förekommer. Kvinnor lockas från Bangladesh och Afghanistan med löften om arbete och ett bättre liv, varefter de tvingas till prostitution och säljs i en del fall vidare till Gulfstater. Det förekommer att kvinnor kidnappas för att tvingas arbeta på illegala bordeller, liksom att kvinnor av sina män tvingas att prostituera sig.

15. Barnets rättigheter

Drygt 70 av Pakistans befolkning på ca. 150 miljoner invånare är barn under 18 år. Deras rättigheter är svårt eftersatta - trots att Pakistan ratificerat barnkonventionen och var en av initiativtagarna till barntoppmötet 1990. Pakistan har inte lyckats uppnå de mål man där satte för år 2000. En rad nationella lagar reglerar barnens rätt. Regeringen strävar efter att ytterligare förbättra lagstiftningen i enlighet med konventionen, mest noterbart vad gäller barnarbete. Det största problemet är, som så ofta, att lagarna inte efterlevs.

Barndödligheten är hög. Vart tionde barn dör under det första levnadsåret. Undernäring och felnäring är utbredda företeelser - omkring 40% av barnen under fem år uppskattas vara underviktiga. Pakistanska barn går i genomsnitt bara två år i skolan. Hälften av de femtio miljoner barnen i skolålder - 5-18 år - får ingen skolutbildning överhuvudtaget.

Fattigdom, brist på skolor och dålig kvalitet på utbildningen bidrar till att så många barn arbetar i Pakistan. Vissa börjar arbeta redan som femåringar. ILO uppskattar att det i Pakistan finns omkring 3,3 miljoner barnarbetare mellan åldrarna 5-14. Internationella påtryckningar, enskilda organisationers arbete och ILO:s program har lett till olika åtgärder för att förbättra situationen för arbetande barn. Trots uppmärksamheten arbetar fortfarande tusentals barn enbart i Sialkot i sportutrustningsindustrin och i framställningen av kirurgiska instrument. I NWFP och Baluchistan är barn verksamma inom gruvindustrin, ofta som åsnedrivare under hälsomässigt mycket vådliga förhållanden under jord. Barnarbetare är också

vanligt förekommande inom jord- och tegelbruk. De har en dagslön på runt fem kronor.

Regeringen har etablerat rehabiliteringscentra och flera enskilda organisationer driver skolor i anslutning till arbetsplatserna. I takt med den ökade uppmärksamhet som frågan rönt har fabriksägare i allmänhet blivit mer medvetna om de skadliga effekterna av barnarbete, inte minst i form av negativ publicitet i utlandet och köpbojkotter. Kritik framförs emellertid ofta över att det bara är de industrier som exporterar till väst (fotbollar, kirurgiska instrument och mattor) som bistås i barnarbetsfrågan. Antalet barn som från mycket ung ålder tvingas arbeta på fälten, i tegelbruk eller som hushållshjälp är förmodligen betydligt högre.

Många barn, framför allt i Sindh-provinsen, arbetar mer eller mindre som slavar - s k "bonded labour". Barnen arbetar för att betala av familjens skulder - oftast är lånevillkoren dock sådana att skulderna aldrig kan lösas. "Bonded Labour Abolition Act" från 1992 förbjuder dylika anställningsförhållanden, men lagen efterlevs dåligt. Ansträngningar från MR-grupper under senare år har gjort att problemet minskat något i omfattning.

Pakistan ratificerade ILO:s konvention mot de värsta formerna av barnarbete i augusti 2001. En nationell aktionsplan mot barnarbete har godkänts av regeringen. Regeringen har också givit instruktioner om att särskilda barnrättskommittéer ska inrättas på provinsnivå och distriktsnivå.

Fysisk bestraffning av barn är vanligt - såväl i hemmet som i skolorna. MR-organisationer som arbetar med att erbjuda arbetande barn skolgång talar om barns rädsla för att gå i skolan - de förknippar ordet skola med aga. Även i koranskolor, s k "madrassahs", är fysisk bestraffning vanlig.

Få ungdomsvårdsskolor eller ungdomsfängelser finns och barn misstänkta eller dömda för brott placeras normalt i fängelse, där de behandlas i princip på samma sätt som vuxna. Enligt HRCP satt vid årsskiftet omkring 3000 barn i fängelse. I Peshawar hittades ett fyraårigt barn i fängelse. I fängelserna finns också barn vars mödrar tilldömts fängelsestraff. Straffbarhetsåldern för barn är 7 år. Barn äldre än 12 år jämföras med vuxna i straffhänseende. För ålderskategorin 7-12 år avgörs straffbarhet från fall till fall.

Genom en lag i juli 2000 avskaffades dödsstraffet för minderåriga och en ungdomsvårdslag (Juvenile Justice System Ordinance 2000) antogs. Bl a förbjöds hand- och fotbojor på minderåriga, om det inte finns anledning att tro att fången kommer att fly. Lagen förbjuder att minderåriga hålls fängslade tillsammans med vuxna.

Sexuellt utnyttjande av barn är utbrett. I en undersökning genomförd av 15 enskilda organisationer 1997 uppgav 55 procent av alla tillfrågade att de utsatts för övergrepp som barn, medan 91 procent uppgav att de kände någon som blivit utsatt. Enligt en uppskattning är knappt hälften av alla våldtäktsoffer minderåriga. Zina-lagen gäller inte bara kvinnor, utan också flickor som inträtt i puberteten. Våldtagna småflickor riskerar således att dömas till fängelse för otukt.

Handel med barn för prostitution förekommer. Vissa källor uppskattar antalet prostituerade barn till ungefär 40,000. I konservativa delar av nordvästra gränsprovinsen, där umgänget mellan män och kvinnor är kraftigt beskuret, är det delvis socialt accepterat för män att använda pojkar för sin sexuella tillfredsställelse. En UNICEF-stödd undersökning 1998 visade att 47% av tillfrågade män såg sexuellt utnyttjande av pojkar som normalt. Övergreppen är särskilt vanliga bland lastbils- och busschaufförer.

I de stora städerna fortsätter antalet gatubarn att öka.

Rekryteringsåldern till de väpnade styrkorna är 18 år. Redan från tolv års ålder kan barn gå i speciella militärskolor som syftar till framtida anställning. Barn rekryterades tidigare till talibans styrkor i Afghanistan från radikala religiösa skolor i Pakistan, framför allt i NWFP, Karachi och till viss del även Punjab.

16. Olika befolkningsgruppers situation (etniska, religiösa minoriteter, urbefolkningar, m fl)

Pakistans minoriteter består i huvudsak av runt tre miljoner kristna, två miljoner hinduer och 1,5 miljoner ahmadior. Av den stora muslimska majoriteten uppskattas ca 20% vara shi'amuslimer. Det finns utöver detta några mindre muslimska sekter, t ex ismailiterna i landets norra delar.

Pakistansk lag skyddar inte i tillräcklig utsträckning de religiösa minoriteterna. Man kan särskilt kritisera de lagtexter som gäller ahmadior.

Ahmadia-minoriteten - en religiös sekt som inte erkänner Muhammed som den siste profeten - har förklarats vara icke-muslimsk, vilket också noteras i ahmadiors pass. Ahmadiorna ser sig dock själva som muslimer. De har inte rätt att använda muslimsk terminologi och muslimska ritualer, vilket kan ge böter och upp till tre års fängelse. De kan inte heller företa pilgrimsresor till Saudiarabien. Flera av deras moskéer har förseglats eller används av andra muslimska sekter. De har inte rätt att begravas på muslimska begravningsplatser, och när så sker exhumeras liken och förs bort. Ahmadior utsätts för trakasserier av såväl myndigheter som religiösa grupper. Under 2001 mördades minst åtta ahmadior.

Hudood-lagstiftningen kritiseras ofta av MR-organisationer, både för innehållet och det faktum att icke-muslimer döms enligt dessa lagar. Bevisning är dessutom diskriminerande, där vittnesmål från en icke-muslim i vissa fall är värdelöst eller mindre värt än vittnesmål från en muslim.

Inte bara ahmadior, utan även kristna och hinduer utsätts för trakasserier, som i många fall hindrar eller försvårar deras religionsutövning. Kristna har ofta svårigheter att få tillstånd att bygga kyrkor och att utverka visering för besökande präster.

Det sekteristiska våldet bidrar till att öka motsättningarna mellan den sunnimuslimska majoriteten och den shi'amuslimska minoriteten. Den religiösa intoleransen i de nordvästra delarna av landet har ökat. Den porösa gränsen mot Afghanistan och det släktskap som finns mellan pashtuner på bägge sidor av gränsen har fått till följd att den inskränkthet, konservatism och fanatism som präglade taliban fått fäste även i Pakistan.

17. Homosexuellas situation

Homosexuellt samlag är förbjudet i lag och kan bestraffas med döden, om kravet på fyra vittnen till akten är uppfyllt. I praktiken utdöms dock sällan eller aldrig straff för homosexualitet, utom i stamområdena, där piskstraff förekommit. Att vara öppet homosexuell är inte socialt accepterat, och homosexuella har ingen möjlighet att öppet leva tillsammans. Några ansträngningar för att öka respekten för homosexuella görs inte. Icke desto mindre är homosexuella relationer vanligt förekommande i Pakistan, där det ofta kan vara svårare att ha sexuella relationer med det motsatta könet än med det egna.

18. Flyktingars rättigheter

Pakistan har inte ratificerat flyktingkonventionen, men samarbetar med bl a UNHCR i flyktingfrågor och har generöst beviljat afghanska flyktingar uppehålle sedan 1979. Som mest uppgick under åttiotalet den afghanska flyktingpopulationen till drygt fyra miljoner. Sedan talibans fall har drygt hälften av de uppskattningsvis tre miljonerna eller fler afghanska flyktingarna i Pakistan återvänt till Afghanistan. Flyktingarna har som regel inte fått permanent uppehållstillstånd, men har tillåtits leva och arbeta i Pakistan. De har begränsad tillgång till juridiskt skydd och begränsad rörelsefrihet. UNHCR har haft omfattande biståndsprogram för afghanska flyktingar.

Afghanerna har länge anklagats för att utgöra en börda för den ansträngda ekonomin i landet. Ökad kriminalitet och smuggling skylls på afghanerna, med följd att den pakistanska attityden mot flyktingarna hårdnat under de senaste åren.

De internflyktingströmmar som förekommer i Pakistan är i regel ett resultat av den pågående konflikten med Indien i Kashmir. Beroende på stridsaktiviteterna tvingas bybor ibland fly sina hem till provisoriska tältläger en bit från kontrollinjen, oftast i Muzaffarabad-området.

19. Funktionshindrades situation

Många funktionshindrade barn överges av föräldrarna; i bästa fall tas de om hand av välgörenhetsorganisationer. Annars göms de som regel undan och har små möjligheter att integreras i samhället. Nära nog alla mentalt sjuka tas om hand av familjen. Funktionshindrade vuxna och barn används ofta som tiggare.

I en del större städer har ett fåtal speciella handikappcentra öppnats med möjlighet till sjuk-gymnastik och yrkesträning för fysiskt handikappade och för vissa typer av sjukdomar och funktionshinder finns relativt god sjukvård att tillgå. I regel har dock endast de välbeställda möjlighet att utnyttja denna vård.

ÖVRIGT

20. Oberoende organisationer för mänskliga rättigheter

Såväl internationella som inhemska organisationer för mänskliga rättigheter tillåts bedriva verksamhet i Pakistan, även om det traditionellt finns viss misstänksamhet från myndigheternas sida gentemot enskilda organisationer. Efter militärkuppen förbättrades situationen för enskilda organisationer, då under en period militärregimen var angelägen att ta del av deras synpunkter och rekommendationer avseende en rad policyförslag, inte minst inom området mänskliga rättigheter.

Hotet mot enskilda organisationer förekommer, ofta från de religiösa konservativa partierna. Framför allt organisationer som arbetar med kvinnor, kvinnors rättigheter och frågor om mänskliga rättigheter anklagas regelmässigt för bristande moral, korruption, slöseri och försök att införa "främmande, västliga värderingar". Det är oklart hur villiga myndigheter är att skydda utsatta enskilda organisationer mot hot och aktioner från de religiösa partierna.

Den mest välkända och respekterade enskilda organisationen på MR-området är Human Rights Commission of Pakistan (HRCP), som varje år publicerar en uttömmande rapport om mänskliga rättigheterna. Flera andra organisationer gör stora insatser, såsom Aurat Foundation, barnrättsorganisationen SPARC, Centre for Legal Assistance and Settlement, National Commission for Justice and Peace,

m fl. Svenska Rädda Barnen är verksamma i landet och samarbetar i sin tur med pakistanska MR-organisationer, bl a vad gäller barnarbete.

Det förekommer viss dialog mellan MR-cellen i justitieministeriet och enskilda organisationer som arbetar inom området mänskliga rättigheter.

21. Fältverksamhet eller rådgivning på MR-området

ILO fortsätter sitt långtgående samarbete med regeringen om åtgärder mot barnarbete i Pakistan. Även det lokala UNICEF-kontoret är aktivt avseende de pakistanska barnens rättigheter. EU - liksom flera bilaterala givare som Storbritannien, Nederländerna, Norge och Schweiz - stödjer bistandsprojekt med inriktning på mänskliga rättigheter.

